

Millaista kehittämistä tarvitaan - millaisia innovaatioita syntyy

Itäsuomalaisien päihdehankkeiden
arviointianalyysia ja johtopäätöksiä

Raija Väisänen

Esityksen teemoja

- Itä-Suomen päihdetyön hankkeita ja niiden arviointia ohjaavia yleisiä lähtökohtia ja ohjeistajia
- Tutkimuksellisten piirteiden ilmeneminen hankkeissa ja niiden arvioinneissa
- Itä-Suomen päihdetyön hankkeiden ja niiden arvioinnin yleiskuva
- Pääpiirteitä hankkeiden tavoitteista ja tuloksista - todettuja innovaatiota
- Päihdetyön kehittämistarpeita

Päihdetyön yleistä taustaa

- Raittiustyö, jonka keskeisenä tehtävänä oli päihteiden käytön ennalta ehkäisy : a)kunnallinen raittiustyö (raittiuslain toteutus) ja b) kunnallinen alkoholintarkastus (alkoholilain toteutuksen valvonta). Päihdehuolto: kuntien sosiaalitoimella oli päihdehuollon (päihdehuoltolaki) toteutuksessa aikaisemmin keskeinen rooli. Käännö 1980-1990-lukujen vaihteessa: raittiustyö osaksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa, päihdetyön käsitteen käyttöön otto ja terveydenhuollon aseman vahvistuminen.

Päihdehuoltolaki (1986)

- Tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä sekä siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja sekä edistää päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta.
- Elinolosuhteisiin ja elämäntapoihin vaikuttaminen, palvelujen kehittäminen, huollon järjestäminen ja yhteistoiminta sekä hoidon järjestäminen.
- Päihdehuoltolain painotuksilla on keskeinen rooli ohjelmissa ja päihdetyön hankkeissa.

Alkoholiohjelma 2004-2007

- Kolme päätavoitetta alkoholihaittojen ehkäisylle ja vähentämiselle: 1) alkoholin lasten ja perheiden hyvinvoinnille aiheuttamien haittojen vähentäminen, 2) alkoholijuomien riskikäytön ja siitä aiheutuvien haittojen vähentäminen sekä 3) alkoholijuomien kokonaiskulutuksen kääntäminen laskuun.
- Yhteistyö (vapaaehtoinen kumppanuus ja kirjallinen sopimus): STM, kunnat, kirkko, järjestöt ja työelämä.
- Haittojen ehkäisyn ja vähentämistoimien kokoaminen yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.

jatkoa

- STM pyrkii vahvistamaan toiminnan rakenteita ja vakiinnuttamaan selkeän tavoitteenasettelun, tuloksellisuuden seurannan ja laadun jatkuvan parantamisen haittojen ehkäisyksi ja vähentämiseksi.
- Neljä keskeistä periaatetta: 1) Tavoitteiden ja keinojen hyväksyttävyys, 2) toiminnan vaikuttavuus, 3) toiminnan paikallisuus ja 4) kumppanuus.
- Pyrkimykset näihin painotuksiin ovat tunnistettavissa useimmissa päihdetyön hankkeissa, mutta aivan erityisesti seudullisesti organisoiduissa hankkeissa.

Muita valtakunnallisia ohjelmia

- Terveys 2015 - kansanterveysohjelma (2001)
- Kansallinen terveydenhuollon hanke (2002)
- Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelma 2004-2007 (2003)
- Sosiaalialan kehittämishanke (2003)
- Huumausainepoliittinen toimenpideohjelma 2004-2007 (2004)
- Järjestöjen päihdeohjelma vuosille 2004-2006
- Järjestöjen huumausaineohjelma 2006-2008
- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma - KASTE 2008-2011.

Kuntasuositus 1: Strategiatyön ja rakenteiden kehittäminen

- 1) Alkoholihaittoja ehkäistään kunnissa laaja-alaisena viranomaisten, järjestöjen ja elinkeinojen yhteistyönä ja 2) kunnissa laaditaan tai päivitetään alkoholiasiat sisältävä päihdestrategia osana kuntien hyvinvointiohjelmia.
- Päihdetyön hankkeissa erityisen hyvää: yhteistyö on ollut vallitseva periaate.
- Kriittisiä pisteitä: strategisen yhteistyön suppeus, järjestöjen ja elinkeinoelämän vähäinen rooli ja sosiaalisen oheneminen suunnitelmien tasolla.

Kuntasuositus 2: Ehkäisevän päihdetyön kehittäminen

- 1) Kunnissa kehitetään alkoholihaittojen ehkäisyyn tähtäävää yhteisötason toimintaa yhteistyössä järjestöjen ja elinkeinon kanssa, 2) alkoholielinkeinin omavalvonnan tukeminen ja vaikuttaminen alkoholihallintoon otetaan osaksi kunnan ehkäisevän päihdetyön kokonaisuutta, 3) kunnissa edistetään lapsille ja lapsiperheille tarkoitettujen tilojen ja tapahtumien päihteettömyyttä. Päihteettömyyttä edistetään myös liikenteessä, työpaikoilla, liikunta- ja urheilutiloissa ja muissa vapaa-ajan tapahtumissa,

Jatkoa

- 4) kunnat ottavat huomioon omistamiensa tilojen ja katualueiden käytön ja vuokraamisen yhteydessä alkoholihaittojen ehkäisyn mahdollisuudet: tilojen päihtettömyys ja alkoholimainonnan rajoittaminen.
- Päihdetyön hankkeissa hyvää: Käsitteenä ehkäisevä päihdetyö on löytänyt paikkansa itäsuomalaisessa päihdehankekokonaisuudessa.
- Kriittisiä pisteitä: yhteisötason toiminta järjestöjen ja elinkeinoelämän kanssa ei oikein erotu ja yhteisösosiaalityötä ei yhteistyössä tuoda esiin.

Kuntasuositus 3:

Päihdepalveluiden kehittäminen

- 1) Kunnissa kehitetään toimintatapoja alkoholiongelmista kärsivien perheiden tukemiseen ja hoitoon erityisesti lapsen huomioon ottaen, 2) alkoholinkäytön riskien arviointi ja mini-interventiotoiminta vakiinnutetaan osaksi kunnan perus- ja työterveyshuoltoa, 3) kehitetään alkoholiongelmaisten hoitoa päihdehuoltolain ja päihdepalveluiden laatusuositusten mukaisesti tavoitteena riittävä ja oikea-aikainen hoito,

jatkoa

- 4) kunnissa kehitetään alkoholiongelmaisten katkaisuhoidtoa osana palveluketjua siten, että laadukasta katkaisuhoidtoa on saatavissa tarpeen mukaan.
- Päihdehankkeissa erityisen hyvää: perheiden osallisuus, erityisesti lasten huomiointi on vahvasti läsnä, riskien arviointi on tunnistettu ja mini-interventio saa keskeisen painotuksen.
- Kriittisiä pisteitä: sosiaalityö jää toiminnasta melko irralleen, sen mahdollisuuksia ei ole tunnistettu.

Tutkimuksellisten piirteiden ilmeneminen päihdehankkeiden arvioinnissa

- Arvioinnin kohteena ovat hankkeet, joilla pyritään vaikuttamaan myös laajempiin ilmiöihin yhteiskunnassa.
- Arvioinnissa ilmenee sekä induktiivisen että deduktiivisen tutkimuksellisen lähestymisen piirteitä. Empirian eli toiminnallisen kontekstin ulottuvuus suhteessa tavoitteisiin on vahvasti läsnä.
- Koska vallitsevana on itsearviointi, toiminnan sisällöllinen luonne painottuu arvioinnissa.

Jatkoa

- Toimintatutkimuksellinen lähestymistapa on tunnistettavissa . Kyseessä on lähinnä käytännöllinen eli vastavuoroinen ja tietoisuutta lisäävä toiminta. Arvioinnin kohteena ovat ongelmat ja niiden pohjalta rakennetut tavoitteet ja toiminta sekä toiminnan tulokset (vaikuttavuus).
- Voidaan puhua myös formatiivisesta kehittämisarvioinnista, sillä pyrkimyksenä on tavoitteiden ja toiminnan analysointi ja muutoksen arviointi sekä työn kehittäminen.

Itä-Suomen päihdetyön hankkeiden yleiskuva – johtopäätöksiä

- Arviointianalyysin pohjana olivat dokumentit yhdestätoista hankkeesta (Liite 1). Pääosa dokumenteista sisälsi hankkeen arvioinnin.
- Hankkeita oli koko Itä-Suomen alueelta ja suurin osa niistä oli seudullisia hankkeita.
- Seudullisia hankkeita leimasi yleisyys sekä tavoitteiden asettamisessa että tulosten arvioinnissa. Toiminta kuvattiin kuitenkin hyvin konkreettisesti.
- Hankkeista osa kiinnittyi selkeästi asiakastason ongelmiin ja toimintamallien kehittämiseen.

Jatkoa

- Arviointi oli toteutettu itsearviointina melkein kaikissa hankkeissa.
- Asiakaspalautteet sekä johtoryhmien ja tukiryhmien palautteet saivat hankkeiden arvioinneissa keskeisen tilan. Palautteita oli kerätty sekä suullisesti että kirjallisesti.
- Hankkeiden arvioinnissa ei lainkaan kiinnitetty huomiota siihen, että eri ammattiryhmien erityisosaaminen ei ollut yhteistyössä toteutetuissa hankkeissa yhtä vahvasti esillä.

Jatkoa

- Hankkeiden tavoitteissa oli tunnistettavissa sosiaalityön sisällöllisiä painotuksia.
- Sosiaalityö konkreettisen toimijana nousi selkeästi esiin kuitenkin vain lastensuojelun aluetta koskettavissa hankkeissa.
- Päihdetyön kehittämistarpeissa ei tuotu selkeästi esiin sosiaalityön mahdollisuuksia.
- Sosiaalityön rooli hukkuu siis hankkeiden arvioinneissa yhteistyökokonaisuuksien alle. Terveysalan rooli sen sijaan yksilöityi.

Jatkoa

- Tutkimuksellisen tiedon merkitys tunnistettiin joiltain osin hankkeiden tavoitteiden asettamisessa.
- Kuitenkin vain yhden hankkeen yhtenä tavoitteena oli olemassa olevan tutkimustiedon kerääminen ja uuden tiedon tuottaminen.
- Hankkeiden tuloksissa ja arvioinneissa ei tutkimustiedon merkitys sen sijaan näkynyt lainkaan.
- Aikaisemman tutkimustiedon käyttöä ja uuden tutkimuksen tarvetta ei tuotu esiin myöskään päihdetyön kehittämistarpeisiin liittyen.

Päihdetyön hankkeiden tavoitteita

- Seudullisen palvelujärjestelmän tai päihdetyön uudelleen organisointi
- Päihdetyön toimintamallin kehittäminen
- Yhteistyön mallintaminen ja sidosryhmien kartoittaminen
- Terveysneuvonnan edistäminen riskitekijöiden ehkäisemiseksi
- Päihdeongelmaisten kohtaamiseen liittyvien valmiuksien lisääminen

Jatkoa

- Alueellisen tukiverkoston kehittäminen
- Palvelujärjestelmiin kiinnittymisen edistäminen
- Hoitoonohjauksellisen ja motivoivan roolin sisäistäminen osaksi palvelujärjestelmien toimintaa
- Palvelujen rajapintojen toiminnan kehittäminen päihdeasiakkaiden arjen tukemisen edistämiseksi
- Muutosvalmiuden (työntekijöiden ja asiakkaiden) vahvistaminen
- Kuntoutusjatkumon luominen

Hankkeiden tuloksia - innovaatioita

- Päihdetyön verkostoja saatiin selkiytettyä
- Päihdetyön toimintamalli rakentui sekä seudullisesti että asiakaskastasolla. Lisäksi sovellettiin menetelmäkohtaisia malleja (esim. mini-interventio)
- Päihdetyön koulutuksen antamat valmiudet näkyivät työntekijöiden toiminnassa ja päihdeosaaminen lisäsi työntekijöiden aktiivisuutta
- Humaani ajattelu vahvistui tiedon ja kokeilevan toiminnan myötä (esim. retkahdukset kääntyivät kuntoutusprosessiin kuuluviksi vahvuuksiksi)

Jatkoa

- Luotiin malli yhteistyötä hyödyntävästä jalkautuvasta ja kiinnipitävästä työotteesta
- Nähtiin, että 1) joidenkin asiakasryhmien ongelmat olivat oletettuja vaikeampia (ilmeni erityisesti työllistymisen edistämisessä), 2) yksilöllisten tilanteiden edellyttämät tukipalvelut lähellä asiakkaita olivat tärkeitä, 3) asiakkaat hyötyivät eniten arkipäivän asioissa tukemisesta ja 4) omien vahvuuksien tunnistaminen ja tulevaisuuden tavoitteiden luominen vahvisti muutosvalmiutta

Esille nostettuja päihdetyön kehittämistarpeita

- Laaja-alaisen ehkäisevän työn paikan varmistaminen palvelurakenteissa
- Ehkäisevä työ samanarvoiseksi korjaavan työn kanssa
- Kuntatason poikkihallinnollisen päihdetyön vahvistaminen
- Päihdetyön koulutuksen lisääminen
- Organisaatioiden muutosvalmiuden vahvistaminen
- Päihdehuollon palvelurakenteiden ja toimintamallien jatkuvuuden ja joustavuuden turvaaminen

Jatkoa

- Päihdepalveluihin hakeutumisen kynnyksen madaltaminen asiakastasolla
- Vanhemmuuden tukemisen vahvistaminen
- Perhetyön mahdollisuus myös yli 13-vuotiaiden nuorten perheisiin
- Työllistymiseen tähtäävien toimenpiteiden kiinnittäminen luontevaksi osaksi päihdetyön kokonaisuutta

Liite 1. Itä-Suomen päihdetyöhankkeet

- **Hanke 1:** Oikeille raiteille – nuorten päihdetyön kehittämishanke 2008–2009. Pieksämäki. Kohderyhmä: 13-25-vuotiaat hoitoon sitoutumattomat nuoret.
- **Hanke 2:** Räätäli-projekti 2005–2008 . Tyynelän kehittämiskeskus. Pieksämäki, Savonlinna, Mikkeli. Kohderyhmä: Työvoimatoimen aktiivitoimenpiteiden piirissä olevat päihderiippuvaiset asiakkaat.
- **Hanke 3:** Jyväällä -projektin 2006-2009. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Osahankkeet: Päihdekuntoutus (Jyväskylän seudun päihdepalvelusäätiö), Asumisen tuki ja työhön kuntoutus (Jyväskylän katulähetys). Palveluohjaus ja työhön kuntoutus (Iisalmen nuorison tuki) ja Ammatillisten verkostojen ja lähiverkostojen voimaannuttaminen (Tyynelän kehittämiskeskus). Kohderyhmä: Rikosseuraamusjärjestelmän asiakkaat.
- **Hanke 4:** Päihdetyön ja avopalvelujen seudullinen mallintamis- ja kehittämishanke (PASMAGE) 2006–2007. Pielisen Karjalan seutu: Lieksa, Nurmes ja Valtimo.
- **Hanke 5:** Valtakunnallisen alkoholiohjelman toteutus Itä-Suomen lääninhallituksessa vuosina 2004–2007. Itä-Suomen lääninhallitus.

Jatkoa

- **Hanke 6:** Muutosvalmius päihdetyössä - Valma 2007–2008. Tyynelän kehittämiskeskus. Varkaus, Kuopio, Jyväskylä.
- **Hanke 7:** Tiikeriä etsimässä – Personal Trainer sosiaalisena tukimuotona. Kesto 4 kk. Tuustaipaleen kuntoutumiskeskus.
- **Hanke 8:** Mielen terveystyön ja päihdehuollon kehittäminen –hanke. 2006-2008. Ylä-Savon terveydenhuollon kuntayhtymä.
- **Hanke 9:** Kainuun päihdetyön koordinointi –hanke (KAIDE) 2006-2008. Kainuun maakunta –kuntayhtymä.
- **Hanke 10:** Eläksä? Malli päihdeperheiden tuetusta asiakkuudesta lastensuojelussa. Tuustaipaleen kuntoutuskeskus. Hirvensalmi, Mäntyharju, Ristiina, Lappeenranta, Pieksämäki ja Savonlinna. Kohderyhmät: Sellaisten perheiden lapset, joissa päihteiden käyttö on haitannut lasten kasvua ja kehitystä, lasten vanhemmat, lasten kasvattajina olleet sijaishuollon toimijat, päihdehuolto ja lastensuojelu.
- **Hanke 11:** Miepä -hanke. STM. Julkaisu: Miepä sanoma . 2000-luvun sanomia mielestä ja päihteistä. Mikkeli.